

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ФОРМУВАННЯ ОБОВ'ЯЗКОВИХ РЕЗЕРВІВ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

Можливості досягнення довгострокового економічного зростання і значного підвищення рівня інвестиційної привабливості країни багато в чому залежать від ступеня досконалості банківської системи, її надійності та стабільності, а також здатності до ефективної трансформації грошових потоків і заощаджень до реального сектору економіки. Від стану банківської системи безпосередньо залежить також ефективність функціонування інших інституціональних сегментів фінансового ринку. Саме тому проблема становлення досконалої банківської системи посідає центральне місце в комплексі задач із реформування економіки [3].

Актуальним проблемам реформування банківської системи України присвячено наукові праці широкого кола вітчизняних науковців і практиків: О. Барановського, В. Гейця, Б. Луціва, В. Матвієнка, С. Онішко, О. Пересади, О. Сугоняка [1, 2, 4-8 та ін.], а також дослідників Міжнародного валютного фонду С. Duenwald, N. Gueorguiev, A. Schaechter [11, 12 та ін.]. Однак слід зазначити, що потенціал банківської системи щодо фінансування економічного зростання використовується не повною мірою внаслідок ряду чинників економічного та інституціонального характеру.

У зв'язку з цим метою статті є аналіз функціонування банківського сектору України в контексті фінансування економічного зростання та обґрунтування на цій основі пропозицій

щодо вдосконалення механізму формування резервів комерційних банків. Результати досліджень конкретизовано на прикладі діяльності Головного управління Промінвестбанку в Донецькій області.

У поточному році вітчизняна банківська система відчуває на собі прихід на український ринок іноземних фінансових інститутів, що в першу чергу виражається у посиленні конкуренції на роздрібному і корпоративному сегментах [2]. З початку 2006 р. сума іноземного капіталу у зареєстрованому статутному капіталі банків збільшилася на 42%, а його частка складає майже чверть зазначеного показника. І якщо робота цих банківських установ з корпоративним сектором на сьогоднішній день здійснюється на перспективу, тобто полягає в інформаційному донесенні переваг послуг, що надаються, то на роздрібному ринку, враховуючи його “заповнення” на 25-30%, спостерігається агресивне освоєння. Так, у 2006 р. кредитний портфель фізичних осіб, сформований українськими банками, збільшився на 73% і досяг станом на 01.10.2006 р. 82,1 млрд. грн. На рівні Донецької області цей показник збільшився на 74% до 4,9 млрд. грн.

Однак, незважаючи на той факт, що такі високі темпи зростання викликають занепокоєння у експертів, і у зв'язку з цим ведуться дискусії про можливість зниження кредитного рейтингу України, самі ж по собі обсяги кредитування фізичних осіб не є критичними, а високі

темпи зростання свідчать про те, що даний напрям тільки набуває розвитку. У міру освоєння цього ринку починає розвиватися і його інфраструктура (створюються кредитні бюро, колекторські фірми) [11].

Разом із тим, як і раніше, банківське кредитування визначає темпи економічного зростання і є об'єктивною необхідністю для прискорення стабілізації економічної ситуації, створення умов для поширення інвестиційного кредитування стратегічних сфер економіки, таких як промисловість і сільське господарство.

У поточному році кредитний портфель юридичних осіб у цілому по Україні збільшився на 35% до 147,3 млрд. грн., у тому числі по Донецькій області – на 41% до 12,6 млрд. грн., на частку ж системи Промінвестбанку, враховуючи стратегічний напрям на інвестиційну підтримку вітчизняного товаровиробника, припадає більш ніж третина регіонального обсягу цього показника [9].

Кредитна діяльність банків здійснюється відповідно до певного обсягу фінансових ресурсів. У 2006 р. залучені кошти клієнтів у цілому по Україні збільшилися на 35% і досягли на 01.10.2006 р. 254 млрд. грн. По Донецькій області обсяг залучених ресурсів збільшився на 17% до 16,3 млрд. грн. Установи Промінвестбанку Донецького регіону формують близько 30% зазначеного обсягу.

Але, незважаючи на позитивну динаміку основних показників, на сьогодні існує ряд проблем. Як відомо, українська економіка відчуває гострий дефіцит довгострокових інвестиційних ресурсів, а у теперішній час середній строк залучення коштів складає 1 рік.

Особливо актуальне це питання для Донецької області. Її банківському сектору як найважливішому інституційному сегменту забезпечення сталого розвитку регіону вдалося у поточному році забезпечити приріст за основними напрямками діяльності відповідно до загальноукраїнської тенденції (кредитний портфель – на 49%, в тому числі кредитний портфель юридичних осіб – на 41%, кредитний портфель фізичних осіб – на 74%, кошти клієнтів – на 17%, із них внески населення – на 24%, кошти суб'єктів господарювання – на 12%).

На сьогодні вартість основних засобів індустрії Донецької області перевищила 70 млрд. грн., чверть цього обсягу припадає на вугільну промисловість, п'ята частина – на металургію, майже стільки – на енергетичний комплекс, 9% – на машинобудування. Питома вага інших видів діяльності суттєво нижча. Незважаючи на те, що вартість основних засобів промислового сектору економіки області порівняно з 2000 р. збільшилася на 14%, значна їх частина потребує оновлення. Знос у середньому досяг 56%. Вищий за середнє значення цей показник у металургійній, хімічній промисловості, на підприємствах з видобутку неенергетичних матеріалів, а також із виробництва та розподілу електроенергії. Використання застарілого обладнання не дозволяє зменшувати енергоємність виробництва, що на сьогодні для вітчизняної економіки є надзвичайно актуальним, і випускати конкурентоспроможну за ціною та якістю продукцію. До того ж, експлуатація фізично зношеної техніки негативно впливає на екологічний стан. Через це у сучасних умовах пріоритетним завданням є технічне переозброєння та модернізація діючих підприємств, що потребує інвестиційних ресурсів.

Історичний досвід і реальна практика свідчать, що для української економіки пріоритетною має бути власна інвестиційно-інноваційна політика, реалізація якої базувалася б перш за все на внутрішніх джерелах фінансування.

У Федеративній Республіці Німеччині, наприклад, більше 60% загальних інвестиційних ресурсів, які наповнюють економіку, – це заощадження населення.

Про перспективність роботи з фізичними особами з метою збільшення ресурсної складової інвестиційного потенціалу України свідчить той факт, що на сьогодні поза банківською системою на руках у населення знаходиться більше 70% від загальноукраїнського обсягу вкладів фізичних осіб, а це близько 65 млрд. грн., тому зусилля уряду, НБУ, банківських установ мають бути спрямовані на створення умов для залучення цих грошових ресурсів до обігу. Наша країна володіє власними коштами, які за умови здійснення державою комплексу правових та економічних заходів можуть стати основою фінансового забезпечення економічного зростання.

Одним із напрямів створення сприятливих умов для більш динамічного нагромадження коштів населення має бути реформування діючої системи гарантування вкладів фізичних осіб [3]. Питання розвитку системи гарантування вкладів має широкий спектр напрямів. В Україні, як правило, всі диспути за даною тематикою зводяться до обговорення рівня максимальної компенсації на випадок банкрутства банків.

У зв'язку з цим можна впевнено стверджувати, що незважаючи на те, що ця сума в Україні все ще не є достатньою (15 тис. грн.), її лінійне збільшення за умови незмінності підходів до визначення джерел формування коштів

фонду являє собою безвихідний шлях розвитку [10]. Як свідчить закордонний досвід, перевагою формування ресурсної бази фонду має бути її наповнення коштами з боку уряду, центрального банку та комерційними банками в рівнозначних обсягах.

Більш важливим із точки зору створення стимулів, спрямованих на підвищення якості роботи банківської системи, є впровадження диференційованого розміру внесків банків залежно від якості кредитного портфеля та ступеня ризиковості здійснюваних ними операцій. Цілком виправданою, наприклад, може бути система, що передбачає єдиний базовий розмір регулярного внеску банків та його підвищений рівень за умови виникнення у банків певних проблем із якістю кредитного портфеля, а також при недокапіталізації. Подібні схеми сплати внесків існують у 14 країнах світу, в тому числі у США.

Постійне збільшення єдиного для всіх банків розміру внеску недоцільне з точки зору створення стимулів для підвищення рівня управління ризиками в банках, а також не є справедливим стосовно тих банків, які виважено підходять до питання прийняття ризиків. За таких умов зростаючі видатки банків на сплату внесків до Фонду гарантування можуть бути перенесені на клієнтів банків. Таким чином, матиме місце віддалення перспективи зменшення рівня процентних ставок за кредитами, а також досягнення необхідного співвідношення пасивів у розрізі строків і валют.

Стосовно максимальної суми компенсації для вкладників слід зазначити, що найбільш логічною стала б прив'язка базової суми відшкодування до обсягу ВВП на душу населення. У європейських країнах вона становить трикратний розмір даного показника. В Україні розмір ВВП на душу населення

становить близько 1,8 тис. дол. Таким чином, для нашої країни адекватний середньоєвропейському значенню рівень гарантованого відшкодування вкладів становить близько 27 тис. грн.

Також по мірі зростання фінансових можливостей економіки необхідно розглянути питання запровадження гарантій закладами не лише фізичних, але і юридичних осіб. Саме тому спрямовувати свої зусилля на розвиток і вдосконалення системи захисту вкладів повинні як банки, так і держава. У результаті всі учасники даного процесу можуть забезпечити певні переваги для себе. Побудова ефективної системи гарантування вкладів надасть можливість банкам одержувати додаткові ресурси для кредитування. У свою чергу держава, зменшуючи ризики вкладників, підвищує стійкість фінансової системи та створює умови для розширення кредитування економіки.

Диференційований підхід до формування джерел наповнення Фонду гарантування вкладів фізичних осіб зменшить ризиковість безпосередньо банківських установ, які формують значну частку залучених ресурсів за рахунок коштів населення. Це створить об'єктивні передумови для перегляду НБУ максимального розміру питомої ваги коштів фізичних осіб у загальному обсязі акумульованих джерел для надання статусу ощадної банківської установи, що у свою чергу призводить до стримування темпів кредитування (підвищення вимог щодо нормативів ліквідності та обмеження розміру кредитів на одного позичальника від 5 до 20%).

Слід зазначити ще один стримуючий фактор розширення кредитування таких стратегічних для держави в цілому і для Донецького регіону зокрема сегментів економічної діяльності країни, як вугільна галузь і сільське господарство.

Зростанню кредитної підтримки підприємств цих галузей з боку комерційних банківських установ сприятиме зміна підходу до оцінки ризиковості цієї клієнттури, який на даний момент регулюється Постановою НБУ №279 “Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банку” [9].

Зокрема, відповідно до зазначеної постанови підприємства вугільної галузі та сільського господарства при розрахунку банківського ризику відносять до класу “Д” – позичальники, які мають збитки через незадовільну фінансову діяльність, неконкурентоспроможність продукції (відсутні надходження виручки на поточні рахунки), що припинили свою господарчу діяльність та/або визнані банкрутами, знаходяться у стадії банкрутства, санації, фінансового оздоровлення.

Однак підхід до розгляду діяльності цих підприємств не повинен бути таким однозначним. Так, доцільно при оцінюванні діяльності таких позичальників ураховувати принцип їх бюджетної дотаційності, що певною мірою і є фактором зниження банківського ризику. Оцінку фінансового стану як вугільних, так і сільськогосподарських підприємств при визначенні класу позичальника необхідно засновувати в першу чергу на кредитній історії клієнта, тобто враховувати своєчасність виконання клієнтом своїх зобов'язань перед банком за раніше виданими кредитами, а також активність роботи поточних рахунків підприємств. Тому для продовження кредитних відносин із цими стратегічно важливими для економіки галузями необхідно внести зміни до діючої класифікації позичальників класу “Д”, а саме скасувати зниження класу

позичальника через збиткову діяльність, спричинену такими факторами:

- бюджетне недофінансування;
- сезонний характер виробництва;
- наявність загальних збитків при прибутковій основній діяльності.

Крім цього, пропонуємо внести зміни щодо надання можливості позичальникам, віднесених до класу “Г”, поліпшити фінансовий стан протягом трьох місяців, а не одного (як діє на цей час), тобто протягом наступного квартального періоду вжити заходів щодо активізації виробничої діяльності, одержати прибуток і знизити (або перекрити повністю) одержані збитки.

Якщо позичальники за результатами оцінки фінансового стану віднесені до класу “В” або “Г” і обслуговування боргу протягом останніх 6 місяців здійснюється своєчасно відповідно до умов угоди (враховуючи кредитну історію, включаючи кредитні договори, заборгованість за якими вже погашена), тобто стан обслуговування боргу визначений як “добрий”, то кредитну операцію стосовно таких позичальників пропонуємо класифікувати як “під контролем” (якщо позичальник віднесений до класу “У”) або “субстандартна” (якщо позичальник віднесений до класу “Г”).

Розглядаючи проблемні питання щодо визначення порядку формування резервів за кредитами юридичних осіб окремих галузей, неможливо залишити поза увагою даний напрям у роздрібному секторі. Необхідно зупинитися на такому методі формування резервів, як резерв за портфелем однорідних позик.

Основне призначення портфеля однорідних позик – оптимізація трудовитрат із формування резервів для відшкодування можливих втрат за кредитами. Формуючи резерви, банк не зобов'язаний вести окреме досьє на кожного позичальника, здійснювати

оцінку його фінансового стану та якості обслуговування позики, вимагати кожного місяця звітність або довідку про доходи. Формування загального резерву на весь портфель значно спрощує бухгалтерський облік і документообіг.

Як приклад позик однорідного портфеля можна навести позики малому бізнесу, фізичним особам, індивідуальним підприємцям. Ознакою однорідності можна вважати не лише вид позичальників, а також будь-які інші особливості різних програм кредитування, наприклад:

- технології кредитування (кредити “овердрафт” за банківськими картками, кредитні картки, споживчі кредити готівкою і т.д.);

- цільове призначення (іпотечні кредити, автокредитування, на споживчі потреби, на поповнення обігових коштів і т.д.);

- види забезпечення (під заставу, під запоруку, під гарантію, без забезпечення);

- процентні ставки та строки розміщення коштів (такий розподіл є доцільним, оскільки саме за фінансовим інструментом з приблизно рівними процентними ставками та строками рівень кредитного ризику можна вважати однаковим).

З упевненістю можна сказати, що ознакою однорідності не може бути:

- наявність або відсутність простроченої заборгованості;

- кількість днів простроченої заборгованості;

- рівень кредитного ризику за окремими позиками;

- кількість пролонгацій тощо.

Отже, позики мають об'єднуватися в портфелі лише за первинними параметрами, а не за тими особливостями, які виникли у процесі користування кредитом.

Резерв для портфеля однорідних позик створюється за втратами в цілому по портфелю однорідних кредитів. Розмір резерву за портфелем однорідних позик визначається кредитною установою на основі професійного судження та відображає величину втрат, обумовлених загальним знеціненням сукупності однорідних позик, об'єднаних (згрупованих) у портфель.

Практика формування резерву за портфелем однорідних позик застосовується в Росії з 2004 р., тому, спираючись на цей досвід, можна запобігти виникненню ряду проблем у процесі впровадження та використання даного методу в реаліях української фінансової системи.

У цілому ж формування резерву шляхом групування портфеля однорідних позик являє собою ще один крок, що наближає вітчизняну банківську систему до світових стандартів, де основою довгострокового забезпечення економічного розвитку виступає саме малий бізнес і добробут населення.

Висновок. У період, коли існують передумови для динамічного розвитку банківської системи, необхідно сконцентруватися на пропозиціях щодо її вдосконалення як у сфері законодавчої та нормативної бази, так і стосовно питань практичної організації. Їх конкретизація потребує подальшого обґрунтування та виконання поглиблених досліджень за такими напрямками: оцінка фактичної ефективності кредитного механізму фінансування економічного зростання; обґрунтування шляхів погодження інтересів банків і підприємств у процесі кредитування капітальних вкладень; обґрунтування заходів державного стимулювання інвестиційної діяльності комерційних банків.

Література

1. Барановский А. Банковская система Украины: сегодня и завтра // Зеркало недели. – 2003. – № 14. – 12-18 апр.

2. Геец В. Иностранный капитал в банковской системе Украины // Зеркало недели. – 2006. – № 26. – 8-14 июля.

3. Закон України від 20.09.2001р. № 2740-III “Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб”.

4. Ефективність управління банком: Матеріали наук.-практ. семінару / В.П. Матвієнко, К.Л. Малка, О.В. Пасхалова та ін.; За ред. проф. В.П. Матвієнка. – К.: Наук. думка, 2003. – 416 с.

5. Луців Б.Л. Банківська діяльність у сфері інвестицій. – К.: Економічна думка: Карт-бланш, 2001.

6. Матвієнко П.В. Промінвестбанк в економічній системі України. – К.: Наук. думка, 2000. – 112 с.

7. Онишко С. Деякі проблеми кредитного забезпечення потреб економіки інноваційного типу: досвід України // Вісник НБУ. – 2004. – № 4. – С. 50-53.

8. Пересада А.А., Майорова Т.В. Інвестиційне кредитування: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2002.

9. Постанова Правління НБУ від 06.07.2000 р. № 279 “Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банку”.

10. Рішення адміністративної ради Фонду гарантування вкладів фізичних осіб від 24.05.2006р. № 46 “Про збільшення розміру відшкодування коштів за вкладами”.

11. Duenwald C., Gueorguiev N. and Schaechter A. Too Much of a Good Thing? Credit Booms in Transition Economies: The Cases of Bulgaria, Romania, and Ukraine / IMW Working Paper WP/05/128 // <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2005/wp05128.pdf>

12. Schaechter A. Credit Boom in Ukraine: Risks for Banking Sector Stability in Ukraine: Selected Issues, Country Report No. 05/20. – Washington: International Monetary Fund, 2005. – P. 14-35.